

Transatlantik Ortaklık ve Avrupa Arasında İngiltere'nin Ortadoğu Politikası

Sadık ÜNAY*

Giriş

Büyük Britanya İmparatorluğu'nun ulus devlet formatındaki devamı olarak İngiltere'nin dış politika çizgisinin geride kalan yarım asırlık süre zarfında izlediği seyir, karmaşık uluslararası ittifak sistemleri arasında denge kurmaya çabalarırken küresel siyasetteki gelişmelere somut siyasi, askeri ve ekonomik gücünün üzerinde tesir etmeye çalışan bir aktörün serencamı olarak özetlenebilir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında İngiliz dış politika tercihlerinin temel parametrelerini İkinci Dünya Savaşı sonunda belirleyen Winston Churchill, "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" unvanını yitiren İngiltere'nin bu kaybın telafisi için "üç daire" prensibi üzerine kurulu çok boyutlu bir diplomatik rol oynaması gerektiğini savunuyordu. Kısmen kesişen bu daireler ise imparatorluk bakiyesi milletleri bir çatı altında toplayan İngiliz milletler topluluğu (*British commonwealth*), Amerika Birleşik Devletleri ile stratejik ortaklık seviyesinde sürdürülmesi umulan ilişkilerin oluşturduğu transatlantik Anglo-Sakson eksenini ve İngiltere'nin belirleyici bir rol oynamak istediği Avrupa'daki ilişkileri kapsamaktaydı. "Üç daire" modelinin İngiliz milletler topluluğunu temsil eden kısmı, dekolonizasyon sürecinde ciddi bir problem alanı haline gelip özellikle Afrikalı ülkelerin sömürge geçmişine matuf ekonomik talepleri sonucu taşınması zor bir yük halini alınca dış politika çerçevesinden 1970'li yılların başlarında sessiz sedasız dışlandı. Geriye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında "küresel hegemon" rolünü İngiltere'den devralan ABD ile bölgesel bir güç olarak öne çıkan Batı Avrupa arasında stratejik bir zıplama taşı, ya da siyasi-diplomatik çevrelerde tercih edilen ifadeyle, "köprü" olmak kalmaktaydı.

Farklı eğilimlerdeki siyasi liderler tarafından İngiltere'nin küresel bir güç olma iddiasının devamı açısından hayati bir öncelik olarak kabul edilen ABD ve Avrupa arasındaki 'dengeleme' ve 'köprü olma' misyonu, birbirini izleyen İngiliz başbakan ve dışişleri bakanlarının

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

hiper-aktif bir diplomatik performans sergilemelerini gerektirecekti. İngiliz devlet adamlarının akrobatik bir biçimde zirve toplantıları düzenlemeleri, çok taraflı uzlaşmalara önyak olmaya çalışmaları, diplomatik krizlerin çözümünde inisiyatif almaları, kritik Birleşmiş Milletler kararlarının alınabilmesi için lobi faaliyetleri yapmaları ve tüm bu gerekçelerle dünya başkentleri arasında sürekli mekik diplomasisi ile meşgul olmaları zamanla alışılmış bir olay haline geldi. 1950'li yıllarda Başbakan olan Harold Macmillan'dan halen işbaşındaki Tony Blair'e gelinceye kadar bu eğilim zayıflamadı, aksine güçlenip kurumsallaşarak devam etti. Bunun bariz bir göstergesi olarak Blair'in 11 Eylül 2001'de Washington'daki Pentagon binası ve New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne karşı düzenlenen saldırıları takip eden sekiz hafta içinde 40.000 milden fazla yol kat edip dünya liderleri ile 54 toplantı yaparak bir rekora imza atmış olması¹ gösterilebilir. "Aktif dış politika" tanımını dahi zorlayacak derecede yüksek mobilite gerektiren bu diplomatik yaklaşıma paralel olarak İngiliz silahlı kuvvetlerinin de insani müdahale ve barış koruma güçleri bünyesinde Avrupa'daki diğer tüm ülkelerin ordularından daha yoğun biçimde uluslararası görevler aldığı bilinmektedir.

Bu çalışma, yukarıdaki arka plan ışığında İngiltere'nin yakın dönem Ortadoğu politikasını küresel ve eleştirel bir perspektifle ele alacak ve köklü emperyal geçmişe sahip bu ülkenin ABD'nin en yakın müttefiki olarak küresel etkisini korumakla Avrupa eksenli politikaları yönlendirme isteği arasındaki ikileme vurgu ile inceleyecektir. Bu amaçla, Soğuk Savaş sonrası uluslararası ilişkiler platformunun Yeni Dünya Düzen(sizliği) çatısı altında yeniden şekillendiği süreçte, ve spesifik olarak da Oslo barış sürecinin akamete uğrayıp 11 Eylül saldırılarıyla küresel güvenlik gündeminin değiştiği son dönemde, İngiltere'nin Ortadoğu politikası bu ülkenin dış politika yaklaşımlarının oluşum sürecine etki eden ana faktörler ve İngiltere'nin bölgedeki gelişmelere görece etkisi bağlamında değerlendirilecektir.

Bu amaçla, İngiliz dış politikasının tarihten bugüne izlediği temel yörüngeyi belirleyen ve dönemsel olarak birbiriyle çatışan "diplomatik" ve "stratejik" politika yaklaşımları ile bu yaklaşımların somut politika yansımaları ortaya konulacaktır. Ardından bu yaklaşımlar ışığında Ortadoğu'daki önemli sorun alanlarında İngiliz dış politi-

¹ Peter Riddell, **Hug Them Close: Blair, Clinton, Bush and the "Special Relationship"**, London: Politico's, 2004, s. 156.

kasının evrimi kısaca incelenecektir. Daha sonra, son dönem küresel güvenlik politikalarının “*grand stratejisi*” olarak tanımlanan “teröre karşı küresel savaş” içerisinde İngiltere'nin konumu ve bu ülkenin ABD ile arasındaki ‘özel ilişki’ ile Avrupa politikaları arasında denge kurma çabaları Ortadoğu politikalarına referansla ortaya konulacaktır. Son dönem Ortadoğu politikasının merkezi olan Irak Savaşı örnek olay olarak kullanılarak Blair ve Yeni İşçi Partisi liderliğinin Ortadoğu'ya yönelik dış politika tercihlerini etkileyen faktörler güvenlik, küresel strateji ve modernleşme gerekçeleri bağlamında açıklanacaktır. Son olarak 2007 yılında görevi bırakması beklenen Blair sonrası dönemde İngiliz dış politikasına damgasını vurabilecek muhtemel gelişmeler ile ilgili değerlendirmeler yapılarak çalışma sona erdirilecektir.

İngiliz Dış Politikasının Oluşumu ve Alternatif Yaklaşımlar

Tarihsel olarak coğrafyadan daha çok kimlik ve aidiyet bağlamında tanımlanmış bir bölge olan Ortadoğu, İngiltere'nin uzun emperyal geçmişi ve bölgesel siyasi dengelerin oluşumuna yaptığı doğrudan etki ve müdahaleler sebebi ile İngiliz dış politika çevrelerinde her zaman özel öneme sahip bir bölge olagelmıştır. ABD ile sürdürülmesine özel önem verilen stratejik ortaklık ile gerek coğrafi gerek ekonomik sebeplerle kıta Avrupa'sı ile sürdürülmek durumunda olunan ilişki ağları ve eski sömürgeler ile kurulan özel ilişkiler paralel bir biçimde Ortadoğu'da izlenecek dış politikaya İngiltere'nin küresel bir aktör olma iddiasını temellendirmeye yarayacak hayati bir rol biçilmiştir.

Reel politik rasyoneli açısından bakıldığında, İngiltere'nin Ortadoğu politikasını şekillendiren temel unsurların diğer Batılı ülkelerin politika bileşenlerinden pek de farklı olmadığını söylemek mümkündür. Bunlar arasında ülkenin ekonomik çıkarları -başta bölgeden yapılan yüksek miktarda petrol ithalatının kesintisiz devamı olmak üzere- Ortadoğu'da siyasi istikrarın muhafaza edilmesi yönünde doğal bir eğilim ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında Körfez ülkeleri ve özellikle Suudi Arabistan'a yapılan silah ihracatı da, son yıllarda azalma eğilimine girmesine rağmen ülke için halen stratejik öneme sahiptir; zira silah ihracatı, daralma eğilimindeki İngiliz imalat sana-

ynin en önemli ihraç kalemini oluşturmaktadır.² Bu veriler ışığında bölgede istikrarsızlığa yol açabilecek gelişmelere karşı çıkılması ve radikal ya da devrimci olarak görülen siyasi hareketlere karşı tavır alınması gerektiği konusunda gerek ABD, gerek İngiltere, gerekse Avrupa ülkeleri arasında bir görüş birliği vardır. Ancak kabul edilemez gelişmelere tavır alınırken ne tür metot ve stratejilerin izlenmesi gerektiği, zamanlamanın nasıl ayarlanacağı, ne gibi risklerin alınabileceği ve hangi fedakarlıkların yapılabileceği konusunda sık sık anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır.

Spesifik politika detaylarına girmeksizin genel bir analiz düzeyinden bakıldığında karmaşık karar alma mekanizmaları ve eğilimlerinden süzülerek belirginlik kazanan İngiliz Ortadoğu politikasının birbirinden farklı ve çelişen iki genel yaklaşım biçiminin konjunktürel olarak şekillenen bir sentezi tarafından belirlendiğini söylemek yanlış olmaz. Bu yaklaşımlardan ilki literatürde genellikle “diplomatik yaklaşım,” ikincisi ise “stratejik yaklaşım” olarak nitelendirilmektedir.³ İngiliz diplomasi bürokrasisinin karargahı sayılan Dışişleri ve Milletler Topluluğu Bakanlığı (*Foreign and Commonwealth Office, FCO*) çevrelerinde baskın olan diplomatik yaklaşım, daha çok Ortadoğu bölgesinde kurulmuş ya da kurulması beklenen siyasi rejimlerle -siyasi eğilimlerine bakılmaksızın- prensipte dostane ilişkiler oluşturulması ve gerginliklerden kaçınılması ilkesine dayalıdır. Bu yaklaşımın tarihi kökleri, İngiltere'nin hakim küresel güç konumunu yitirmesinin tescil edildiği İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Irak, Ürdün ve Mısır gibi ülkelerde kurulan monarşik rejimlerin pragmatik gerekçelerle desteklenmesine kadar uzanır. Takip eden dönemde diplomatik yaklaşım, Ortadoğu'da gittikçe ağırlık kazanan ABD faktörünü dengeleme amaçlı olarak körfez ülkeleri ekseninde geniş bir ittifak ağı oluşturma çabalarıyla devam etmiştir.

² Jonathan Rynhold, “British Policy Towards the Middle East in the 1990's: Between the US and the EU”, Paper Presented at the BESA Conference on Euro-Atlantic Security and the Middle East, Ocak 1999.

³ Bu kategorizasyona temel teşkil eden çalışmalar için bkz, Jonathan Rynhold, “Britain and the Middle East”, **BESA Colloquia on Strategy and Diplomacy**, n. 19, Europe and the Middle East, BESA Center, Bar Ilan University, June 2006; ve Jonathan Spyer, “An Analytical and Historical Overview of British Foreign Policy toward Israel”, **Middle East Review of International Affairs**, c. 8, n. 2, June 2004.

Risk faktörlerini minimize etmeye odaklanan diplomatik yaklaşımda, destek verilen siyasi rejim ve liderlerin yönetim tarzları, uluslararası hukuka bağlılıkları ya da demokratik meşruiyetleri gibi kriterlerden ziyade, bölgesel istikrarın devamına yönelik oynadıkları roller ön plana çıkarılır. Bu bağlamda, örneğin İsrail, İngiltere'nin tarihsel olarak Arap dünyası ile dostane ilişkiler kurmasını engelleyen rahatsız edici bir faktör olarak algılanıp bu ülke ile mesafeli ilişkiler sürdürülmesi tavsiye edilirken, Arap-İsrail gerginliğinin genişleyen bölgesel istikrarsızlık unsuru olarak en kısa zamanda çözülmesi gerektiği savunulmaktadır. Diğer taraftan ABD'nin 11 Eylül sonrası izlediği tartışmalı Ortadoğu politikalarına İngiliz hükümetinin açık ve koşulsuz destek verilmesi Arap ve İslam dünyasından yükselen radikal tepkileri İngiltere'ye yönlendirmesi ve klasik dengeleme siyasetine zarar vermesi sebepleriyle mahzurlu görülmektedir. Bu bakımdan, diplomatik bakış açısının genel çerçevesi ve öncelikleri itibarı ile Avrupa'daki baskın Ortadoğu stratejisine yakın olduğu açıktır.

Öz olarak bu yaklaşım birbiri ile etkileşip destekleyici etkiler oluşturan şu bileşenlerden oluşmaktadır: kurumsal kültürü ve organizasyonu ile FCO; politika analistleri ve düşünürler arasında Avrupa eksenli demokrasi, insan hakları ve barışı önceleyen yaklaşım; İngiltere'nin uzun dönemli ticari çıkarları; ve Filistin halkına ve davasına karşı tarihsel olarak belli çevrelerde beslenen duygusal sempati.⁴ Günümüz İngiliz politik hayatında, siyasi yelpazeyi oluşturan başlıca siyasi hareketler içinde diplomatik yaklaşımın ağırlıklı olarak "sol" eğilimli partilerde, özellikle de İşçi Partisi ile Liberal Demokrat partilerde yaygın biçimde taraftar bulduğu görülmektedir. Ancak İşçi Partisi içinden çıkan Başbakan Tony Blair ve Maliye Bakanı Gordon Brown gibi kişisel karizması yüksek liderlerin stratejik bakış açısına daha yakın durdukları da çalışmanın sonraki bölümlerinde detayları ile vurgulanacak olan bir gerçektir.

"Stratejik yaklaşım" olarak betimlenen alternatif dış politika yaklaşımı ise ağırlıklı olarak siyasi, askeri ve ideolojik tehditler ile bunlara karşı alınması gereken tedbirlere odaklanır. Bu yaklaşıma göre, Ortadoğu gibi kritik bölgelerde atılacak dış politika adımlarının net biçimde deklare edilecek siyasi değerler, idealler ve gerekirse rejim değişimlerini de içerecek pro-aktif adımlar çerçevesinde yürütülmesi

⁴ Diplomatik yaklaşımın özlü ve yetkin bir özeti için bkz. "The West is like the Great Satan", *The Spectator*, 22 Mayıs 2004.

gereklidir. Diğer taraftan, bölgedeki siyasi sistemlerin uluslararası toplum tarafından genel kabul gören siyasi kültür ve normlar ışığında ılımlı ve düşman rejimler olarak kategorize edilmesi ve gruplara ayrılan ülkelere karşı farklı tavırlar takınılmasının gerekliliği de kabul edilir. Geleneksel olarak İngiltere’de siyasi iradenin merkezi olan Başbakanlık (*Downing Street, No: 10*) nezdinde baskın olan bu görüş çerçevesinde özellikle ideolojik olarak saldırgan görülen, Batı karşıtı pozisyonları benimseyen hükümetler ve Pan-Arabizm, devrimcilik, siyasal İslamcılık gibi düşünce sistemlerinin bölgedeki İngiliz çıkarlarını hedef alan başlıca tehditleri oluşturdukları düşünülür. Bu tarz tehditlerin bertaraf edilebilmesinin de ancak risk alan, cesur ve Batı ittifakı içinde İngiltere’nin pozisyonunu maksimum etkinlikle kullanan politikalar aracılığıyla gerçekleştirilebileceği düşüncesi hâkimdir.

Stratejik perspektifte Batı yanlısı duruşu, jeo-stratejik önemi ve demokrasi tecrübesi dolayısı ile İsrail’e genelde olumlu bir gözle bakılırken, dini liderler etkisindeki İran, Baas rejiminin uzun süre hâkim olduğu Irak ve Suriye gibi ülkeler ile Hamas ve Hizbullah gibi hareketler tehdit algılamalarına konu olmuşlardır. Diplomatik yaklaşımı çoğu zaman saldırgan devlet ve siyasi hareketlere taviz vererek yakınlaştırma (*appeasement*) taktiği gütmekle suçlayan stratejik yaklaşım, hayati bir bölgesel ortak olarak İsrail’e ve küresel süper güç ABD’ye tereddütsüz ve aleni destek verilmesinin bölgedeki İngiliz çıkarlarının korunması açısından en etkin strateji olduğu fikrini işler.⁵ Özet olarak, stratejik yaklaşımın birbirini destekleyen bileşenleri şu şekilde belirtilebilir: Başbakanlık ofisinin kurumsal konumu ve Başbakanın kişisel inisiyatifi; ABD ile maksimum yakınlığı önceleyen bir dış politika eğilimi; değer eksenli politika yürütme kararlılığı; ve gerek bir demokrasi olması gerekse İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Yahudi soykırımı (*holokost*) gibi insani sebeplerle İsrail devleti ve halkına karşı beslenen ideolojik ve duygusal sempati. İngiltere’deki siyasi yelpazede geleneksel sağ partilerin, özellikle de Churchill ve Thatcher gibi ihtiraslı başbakanlar çıkararak Muhafazakâr Parti’nin stratejik yaklaşıma daha yakın durduğunu, ancak son dönemde İşçi Partisi kökenli Blair-Brown yönetiminin stratejik pozisyonu siyasi rakiplerinden daha büyük bir bağlılıkla sahiplendiklerini tekrardan belirtmek faydalı olacaktır.

⁵ Stratejik yaklaşımın ardında yatan temel mantığa dair bir analiz için bkz. Michael Gove, “Colonialism is Alive and Well in the Middle East”, *The Times*, 5 Aralık 2001.

Diğer bir açıdan, diplomatik ve stratejik politika yaklaşımları arasındaki ayrışmanın salt ideolojik ya da konjonktürel nedenlerle değil, aynı zamanda dış politika yapımına etki eden kurumların kompozisyonları ve iç dinamiklerinden kaynaklanan bazı yapısal nedenlerle ortaya çıkmakta olduğu da vurgulanmalıdır. Dışişleri ve Milletler Topluluğu Bakanlığı diğer ülkelerdeki karşılıkları gibi İngiltere ile diğer ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin yürütülmesinden sorumlu olan kurumdur. Bakanlığın Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölümü ile birlikte bölge ülkelerinde bulunan büyükelçilikler ve politika planlama-araştırma bölümlerinin katkılarıyla bölgeye yönelik izlenecek dış politikanın ana hatları oluşturulmaktadır. Ortadoğu'da görevlendirilmek - bölgenin karmaşık siyasi/diplomatik yapısı ve çatışmaların yoğunluğu sebebiyle kısa sürede yoğun tecrübe kazandırıcı etkisinden dolayı- eskiden beri kariyerlerinde çabuk ilerlemek isteyen İngiliz diplomatları için tercih edilen bir pozisyon olmuştur.⁶

Kurumsal kompozisyonunda ülkesel bölümlendirmeler nedeniyle Arap dünyasına gönderilen büyükelçiler için yirmi iki, İsrail için ise bir bölüm bulunan FCO, kendisine sempati ile bakmayan Musevi lobisi tarafından Arap kamuoyu ve diplomatlarının görüşlerini benimsemekle ve İsrail'e karşı önyargılı tavırlar takınmakla sıklıkla itham edilmektedir. Buna tepki olarak adı saklı tutulan bir İngiliz diplomatın İsrail Başbakanı Ariel Şaron'ı 'Ortadoğu sorununun kalbindeki kanser' olarak niteleyen açıklaması, iddialara konu olan bu kurumsal konumlanmanın sıra dışı bir bireysel dışa vurumu olarak görülebilir.⁷ FCO'de etkin olan diplomatik yaklaşımın Başbakanlık tarafından desteklenen stratejik tavır ile cepheden çatışmasının en net örneklerinden biri ise 52 önde gelen emekli İngiliz diplomatı tarafından imzalanan ve Başbakan Tony Blair'in Irak Savaşı ve İsrail-Filistin çatışması bağlamında izlediği ABD yanlısı Ortadoğu politikasını ağır ifadelerle eleştiren açık mektuptur.⁸

Siyasi gücüne ve şahsi etkinliğine güvenen İngiliz Başbakanları geleneksel olarak daha esnek ve yerleşik diplomatik kabullerden bağımsız bir dış politika çizgisi benimsemeye yatkın olmuşlardır. Tarih-

⁶ Sharon Saadeh, "Withdrawing from the Arabs to Embrace the Europeans", **Ha'aretz**, 26 Ocak, 2004.

⁷ Ewan MacAskill, "Israel's Tactical Indignation", **the Guardian**, 25 Eylül 2001.

⁸ Robin Renwick, "My Fellow Ambassadors Are Not a Pretty Sight", **Daily Telegraph**, 2 Mayıs 2004.

sel olarak Winston Churchill, Anthony Eden ve Margaret Thatcher gibi muhafazakâr ve Harold Wilson ile Tony Blair gibi İşçi Partili Başbakanlar stratejik dış politika yaklaşımını benimsemişler ve risk alan proaktif politika girişimlerini desteklemişlerdir. Günümüzde, Başbakanlık makamının İngiliz Ortadoğu politikasının oluşturulmasında tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar güçlü olduğu ve Başbakan Tony Blair'in "dış politika formülasyonu sırasında FCO'in tavsiyelerini göz ardı etme ve devre dışı bırakma noktasında Churchill'den bu yana tüm İngiliz başbakanlarını geride bıraktığı" iddia edilmektedir.⁹ Blair'in dış politika tercihlerini netleştirirken hiyerarşik yapısı içinde FCO personelinden faydalanmak yerine Lord Levy, Sir David Manning ve Alistair Campbell gibi öne çıkan özel danışmanlarıyla çalışması da, hükümetin işleyişine Amerikan başkanlık sistemini çağrıştıran bir boyut kazandırdığı gerekçesiyle yoğun eleştirilere konu olmuştur. Ancak bu doğrultudaki iddia ve suçlamaların çoğu sadece politika oluşumunda oturmuş kurumsal gelenek ya da yaklaşımların çığnemesi sebebiyle değil, aksine Blair'in dar çevresinin desteği ile izlediği dış politika çizgisinin yeni-muhafazakârların belirlediği Amerikan dış politika tercihlerini koşulsuz biçimde destekleyen bir karakter kazanmış olması sebebiyledir.¹⁰

Ortadoğu Problem Alanlarında İngiliz Dış Politikası

Kritik problem alanlarında yaşanan kimi tarihsel ayrışma noktalarına karşın, Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren ABD'nin Ortadoğu politikasına siyasi ve askeri destek veren en güvenilir müttefik olarak İngiltere'nin net bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Örneğin Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'ın tam anlamıyla kontrolden çıkmış bir "haydut devlet" haline geldiğine kanaat getiren İngiliz politika yapımcıları bölgesel istikrarı ve uluslararası sistemin yönetim kabiliyetini açıktan tehdit eden bu ülkeye karşı askeri hareket dahil her türlü tedbirin alınması gerektiği konusunda kararlılıklarını göstermişlerdir. Bu doğrultuda 1991 yılındaki Körfez Savaşı ile başlayan ve Saddam rejimine karşı uygulanan ekonomik ambargo ve hava saldırıları ile devam eden süreçte Amerikan yönetimine tam destek veren John Major ve Tony Blair hükümetleri Irak konusunda ABD ile sağlam bir blok oluşturarak bu ülke için Fransa ve Rusya'dan gelen tolerans

⁹ Anthony Sampson, "Hijacked By That Mob at No: 10", *the Observer*, 8 Haziran 2003.

¹⁰ Peter Stothard, *30 Days: A Month at the Blair's War*, London: Harper Collins.

taleplerine etkin biçimde karşı koymuşlardır. Birinci Körfez Savaşı'na zırhlı birlikleri ile katılan İngiltere'nin sonraki yıllarda aralıklarla devam eden hava saldırılarına katılan tek ABD müttefiki olması bu ülkenin bölgede Batı ittifakının "iki numarası" olma talebinin net bir göstergesi olarak algılanmıştır.

Ortadoğu'da uzun dönemli diğer bir problem alanı olan Libya konusunda ise İngiltere'nin dış politika yaklaşımının daha farklı bir seyir izlediği görülmektedir. Politika oryantasyonunun stratejik yaklaşıma daha yakın olduğu Margaret Thatcher yönetiminde ABD'nin 1986 yılında Lockerbee'deki uçak kazasına sebep olduğu iddiasıyla Libya'yı bombalamasına destek veren İngiltere, 1990'lı yıllarda bu ülkeye Avrupa pozisyonuna daha yakın diplomatik bir tonla yaklaşma yolunu seçmiştir. Muammer Kaddafi rejiminin Saddam Hüseyin'in Irak'ına benzer müzmin bir problem kaynağına dönüşmemesi ve tedricen uluslararası sisteme entegre edilmesi amacıyla FCO'nun Avrupalı ortakları ile birlikte aktif rol aldığı bir diplomatik süreç yürütülmüştür. Sonuçta, Irak Savaşı'nda ABD'nin göze aldığı sertlik düzeyinin görülmesinin de etkisi ile 2003 yılında Kaddafi'nin ülkesinin izlediği tüm nükleer, biyolojik ve kimyasal silah programlarının iptal edileceğini açıklaması İngiltere'de diplomatik yaklaşımın bir zaferi olarak yansıtılmıştır.

İran'a yönelik olarak ise ABD -Irak'la birlikte- ekonomik ve diplomatik ilişkilerin kesilmesine dayalı bir ikili çevreleme (*dual containment*) politikasını 1990'lar boyunca devam ettirirken, İngiltere'nin bu ülkeye yönelik dış politikasının Avrupa eksenine daha yakın kaldığı görülmektedir. ABD'nin izlediği uzlaşmaya kapalı "sıfır diyalog" yaklaşımından farklı olarak İngiltere'nin İran'la ilişkilerindeki temel prensibi "eleştirel diyalog" olmuş, ancak ekonomik avantajların kaybedilmemesi amacıyla İran'daki siyasi rejime yöneltilen eleştiriler de son derece ölçülü tutulmuştur. ABD'nin koşulsuz izolasyon politikasıyla İngiltere'nin diyalog siyaseti arasındaki ayrışma Amerikan Kongresi tarafından kabul edilen ve Libya ile İran'da enerji sektörlerine 20 milyon dolardan fazla yatırım yapan yabancı şirketlere ağır yaptırımlar uygulanmasını öngören Helms-Burn Kanunu'na Avrupa Birliği'nden (AB) gelen muhalefeti İngiltere'nin organize etmesiyle zirveye çıkmıştır.¹¹ Aynı şekilde yazdığı bir kitaptan dolayı hakkında İranlı dini liderler tarafından ölüm fetvası verilen İngiliz yazar Salman

¹¹ Jonathan Rynhold, "Britain and the Middle East", s. 23.

Ruğdi hakkındaki fetvanın yürürlükten kaldırılması konusunda yazılı değil de sadece sözlü taahhütte bulunulmasına razı olan İngiliz otoritelerin ağırlıklı olarak ticari ilişkiler göz önünde tutarak böyle bir tavır takındıkları düşünölmüştür.

2003 yılına kadar Tahran rejimi ile oldukça iyi ekonomik ilişkiler sürdüren İngiltere'nin bu öлкеye karşı tavrı, Almanya ve Fransa ile birlikte İran'ın uranyum zenginleştirme çabalarına son vermesi ve uluslararası gözlemcileri öлкеye kabul etmesi yönünde uzun süre devam ettirilen çok taraflı görüşmelerin çözümsüzlükle sonuçlanmasından sonra nispeten sertleşme eğilimine girmiştir. İran'ın nükleer programına son vermeye yanaşmaması üzerine bu öлкеye yaptırımlar uygulanması noktasında daha stratejik bir pozisyona kayan Blair yönetimi, askeri müdahale seçeneğine soğuk bakmakla birlikte Birleşmiş Milletler bünyesinde ABD ile aktif işbirliğine girmiştir. Irak bölgesel ve uluslararası istikrar konusunda başlıca tehdit olarak algılandığı sürece İran ile ilgili stratejik sorumlulukları ABD'ye havale edip kendi ekonomik çıkarlarına odaklanan İngiltere'nin, Irak'ta Saddam Hüseyin rejimi'nin yıkılması ile İran'da Muhammed Hatemi liderliğindeki ılımlı cephenin güç kaybetmesi ve AB'nin diyalog politikasının nükleer program konusunda sonuçsuz kalması sonrasında Amerikan pozisyonuna yakınlaşmak durumunda kaldığı söylenebilir.

İngiltere'nin ABD ile Avrupa arasındaki "köprüleme" siyasetinin en bariz göröldüğü problem alanı Filistin sorunu çevresinde gelişen Arap-İsrail ilişkileri olmuştur. İngiltere, bir taraftan ABD'nin bu alandaki diplomatik liderliğini desteklemekte, bir taraftan da Fransa'nın Avrupa Birliđi merkezli "hegemonik dengeleme" pozisyonuna kaymadan ABD-Avrupa arasında bir köprü oluşturmaya çalışmaktadır. AB'nin dış politika ve güvenlik alanlarında genel bir uzlaşıya dayalı olarak uzun zamandır en başarılı biçimde yürüttüğü politikanın Arap-İsrail çekişmesine yönelik politika olduğu görölmektedir. Ayrıca, AB bünyesinde güvenlik ve dış politika konusundaki iç koordinasyon mekanizmaları güçlendikçe Filistin meselesi ile ilgili İngiliz pozisyonunun ABD'den AB'ye doğru kaymakta olduğu, ancak İsrail'i açıktan kınayan kararlar alınmasında (2004 yılında sınır duvarının inşasından dolayı Birleřmiř Milletlerce alınan kınama kararı gibi) rezervli davranmakta olduğunu belirtmek gereklidir. İsrail'in Oslo Barış Süreci'nin başarısızlığa uğramasına yol ačan orantısız güç kullanımı yaklaşımı İngiliz siyasi çevrelerinden ve özellikle de sol siyasi eğilimini güçlü biçimde ifade eden muhalif İşçi Partisi milletvekillerinden

(*backbenchers*) yoğun tepki toplarken, İsrail'e karşı kişisel sempatisini gizlemeyen Tony Blair'in ağırlığını koymaya başlamasıyla dış politika yapımında stratejik unsurun korunduğu görülmektedir.

Irak Savaşının başlamasından önce ve sonrasında Ortadoğu'da barış ve istikrarın sağlanabilmesi için Filistin sorununun aciliyetle çözülmesinin şart olduğunu vurgulayan Blair, Yol Haritası bağlamında Filistin'de çözüme ulaşılmasının 'teröre karşı küresel savaş'ın önemli bir diplomatik unsuru olduğunu Amerikalılara kabul ettirmeye çalışmış ancak Başkan Bush'un oyalama taktikleri yüzünden bu çabası büyük oranda boşa çıkmıştır.¹² Son olarak 2005 yılında Londra'da Filistin sorununun tarafları ve bölge ülkelerinin katıldığı uluslararası bir konferans düzenlemeyi başaran Blair yönetimi, aynı yıl Maliye Bakanı ve müstakbel Başbakan Gordon Brown'ın İsrail ve Filistin'e düzenlediği ekonomik kalkınma temalı ziyaret ile Avrupa ülkeleri arasında bu soruna doğrudan etki edebilecek tek ülke olma prestijini sahiplenmeye çalışmıştır.

“Özel İlişki”, Bölgesel Liderlik ve Küresel Aktörlük Kavşağında Blair Dönemi Dış Politikası

1997 yılında büyük bir seçim zaferi ile Muhafazakar Parti'nin 1979'dan beri süren yönetimine son vererek iktidara gelen Tony Blair, İşçi Partisi'nin kurduğu tek parti hükümetlerinin başında başkanlık sistemini çağrıştıran yönetim tarzı ve stratejik politika yaklaşımı ile İngiltere'nin son on yıl zarfındaki dış politikasına kişisel damgasını vurmuştur. Ciddi şekilde zayıflayan ve yirmi yıl boyunca iktidardan uzak kalan sosyal demokrat siyaseti canlandırmak üzere Yeni İşçi Partisi (*New Labour*) ve Üçüncü Yol (*Third Way*) gibi başta Anthony Giddens ve Will Hutton olmak üzere ılımlı sol entelektüellerin desteğini almış kavramsal yeniliklerle yola çıkan Blair, İngiltere'nin dünya siyasetindeki konumu ve rolü üzerine de kendinden önceki İşçi Partisi liderlerinin izlediği geleneksel çizgiden ayrılan bir bakışı benimsemiştir.

Blair, kendisinden iki önceki Başbakan Thatcher gibi, İngiltere'yi Batı ittifakında Ortadoğu dahil pek çok kritik konuda ABD'nin yılmaz müttefiki olarak lanse etmekte ve böylece Amerikan halkı ve kamuoyu nezdinde neredeyse 'Başkanlığa aday olsa seçilebilecek' derecede kişisel bir popülerite kazanmakta başarılı olmuştur. Ancak

¹² Jonathan Rynhold, a.g.e., s. 26.

Başkan Bush'un samimi yakınlığıyla da desteklenen bu popülerite, Blair'in asıl hedefi olarak sunulan Amerikan dış politikasını çok taraflı ve uluslararası hukuku temel alan bir yörungeye oturtabilmek hedefi bağlamında yetersiz kalmıştır. Yine Thatcher'a benzer ve kendisinden önceki Başbakan John Major'dan farklı biçimde de Blair, AB'nin politika gündemini oluşturma noktasında önemli bir rol oynamış ve Avrupa güvenlik politikası konusunda Fransa ile birlikte 1998 yılında başlatılan "San Malo Girişimi"nde ve sosyo-ekonomik reform politikaları ile ilgili olan 2001 "Lizbon Ajandası"nın geliştirilmesi konusunda aktif rol almıştır.

Ancak Blair'in transatlantik hattında jeostratejik ve diplomatik bir köprü kurarak İngiltere'nin küresel etkisini maksimize etme projesi, aynen Thatcher'ın başına geldiği gibi, kendisi ve yakın çevresinin Avrupa'ya yönelik gündem yaratma girişimleri ile Amerikan dış politikasına özellikle Ortadoğu'da verilen desteğin mantık ve gerekçelerini etkin biçimde açıklamakta karşılaştıkları güçlükler sebebiyle kesintiye uğramıştır. İngiltere'de Başbakan olarak Blair'in şahsi güven ve prestij kaybı yanında partisinin yönetici elitine karşı İşçi Partisi'nin anti-emperyalist söylemini sürdürmekte ısrar eden muhalif milletvekilleri (*backbenchers*) ve savaş karşıtı toplumsal çevrelerden gittikçe yükselen tepkiler, dış politika karar alıcılarının elini zamanla daha da zayıflatmıştır. Oysa İngiltere'nin hem Washington hem de Brüksel nezdinde ağır bir itibar kaybına uğradığı John Major döneminin kapandığı 1997 sonbaharında çiçeği burnunda Başbakan Blair dış politikanın geleneksel eksenini onaracaklarını belirterek şöyle demektedir:

İngiltere'nin dış politikası Avrupa'da ve ABD ile olan ilişkilerde güçlü olmak üzerine kuruludur. Bu ikisi arasında stratejik bir seçim yapılamaz, çünkü bu alanlardan birinde güçlü olmak diğerinde de güçlü olmak sonucunu doğuracaktır. Amacımız ABD ile ilişkilerimizi tüm seviyelerde derinleştirmek olmalıdır. Biz ABD ile Avrupa arasında da bir köprüyüz, ve bunu en iyi biçimde kullanmak durumundayız.¹³

Başbakanlık makamında iki yıl geçirek olgunlaşan Blair, İngiltere'nin dünya siyasetindeki rolünü daha geniş bir perspektif kullanarak şu şekilde açıklamaya çalışmaktadır:

¹³ William Wallace, "The Collapse of British Foreign Policy", **International Affairs**, c. 1, n. 82, 2005, s. 55.

Kırk yıl önce Dean Acheson'un 'İngiltere bir imparatorluk kaybetti ve kendine hala yeni bir rol bulamadı' diyerek ortaya koyduğu tespit bir gerçeği ifade ediyordu. Ancak inanıyorum ki bu rol arayışı artık bitmiştir. Biz bir "süper güç" değil ancak bir "merkezi güç (pivot power)" olarak dünya düzenini ve geleceğini şekillendiren uluslararası ittifakların odağında yer almaktayız.¹⁴

Blair'in zihnindeki bu imaj aslında Churchill'in yarım asır önce ifade ettiği "üç daire" doktrininin kaybedilen Britanya İmparatorluğu ve Milletler Topluluğu'nu dışarıda bırakan bir ifadesinden başka bir şey değildi. Aynen Churchill'in niyetlendiği gibi İngiltere'ye küresel sistem içinde sınırlı askeri ve ekonomik gücünün destekleyebileceğinin çok ötesinde kilit bir rol biçen bu yaklaşıma göre bu ülke ABD ile olan yakın diplomatik ilişkileri sebebiyle Avrupa ülkeleri arasında liderlik rolüne soyunacak; Avrupa siyasetine hâkimiyeti dolayısı ile Amerikalı müttetiklerinin Avrupa ile ilişkilerinde bir bağlantı noktası olacak; ve gelişmekte olan pek çok ülkeyle özel ilişkilerinden dolayı da uluslararası platformlarda öne çıkacaktı. Ancak, Avrupa siyasetinin liderliğine soyunma ve ABD-Avrupa ilişkilerinde köprü olma iddiası, Almanya ve Fransa başta olmak üzere güçlü Avrupa devletlerinin Britanya'nın bu imtiyazlı pozisyonunu ya da Harold Macmillan'ın ifadesi ile 'Romalılar ile Yunanlılar arasındaki emperyal/aracı ilişkisinin ABD ve İngiltere arasında oluşmasına' razı olmalarına bağlıydı ki bu da hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir dilek olarak kaldı.

Bu iddiaya dayanak olan ve ortak değerlere dayanıp ortak düşmanlara karşı dayanışma güdüsü ile desteklenen bir "Atlantik topluluğu" fikri, tarihsel olarak İkinci Dünya Savaşı'nda ve takip eden dönemde Avrupa'nın bölünmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Bir ada olarak Amerikan anakarasına coğrafi yakınlığı dışında İngiltere'nin diğer Avrupa devletlerine nazaran ABD'ye daha yakın bir diplomatik konumda olduğu ise büyük çapta İngiliz siyasilerin argümanları ile desteklenen bir yanılsama olarak kaldı. Soğuk Savaş sırasında Alman-Amerikan, ya da İtalyan-Amerikan ilişkileri de en az İngiliz-Amerikan ilişkileri kadar önemliydi. Bu durum, NATO bünyesinde ABD ile derinlikli nükleer ve istihbarat bağları kuran İngiltere'nin gayretlerine rağmen Soğuk Savaş'ın bitişinden sonra da radikal biçimde değişmedi. Diğer bir deyişle, İngiliz-Amerikan ilişkilerinin

¹⁴ Timothy Garton Ash, **Free World: Why a Crisis of the West Reveals the Opportunity of Our Time**, London: Allen Lane, 2004, s. 73.

yakınlık derecesi, “İngiltere’nin ABD’ye belli bir zaman diliminde uluslararası siyasi ve ekonomik alanlarda sağlayabileceği fayda ile doğrudan bağlantılı”¹⁵ bir biçimde ayarlandı ve yarım asır önce Londra’da görev yapan bir Amerikan büyükelçisinin ifade ettiği gibi “İngiliz liderler tarafından uluslararası tehlikelere karşı bir sigortalama unsuru”¹⁶ olarak kullanıldı.

“Etik Dış Politika” Yaklaşımı

Transatlantik hattında sürekli gündemde tutulmaya çalışılan “özel ilişki”yi destekleyip Anglo-Saxon ortaklığının moral üstünlüğünü vurgulamak amacıyla son dönemde Blair yönetiminin artan bir oranda ‘etik dış politika’ önceliklerine vurgu yaptığı görülmüştür. “Etik” bir dış politikanın ne anlama geldiğine ve ne şekilde hayata geçirileceğine dair akademisyenler ve politika yapıcıları arasında kesin bir uzlaşma bulunmasa da, Batılı devletlerin son on yılda dış politika yapımını ulusal çıkarlara dayalı dar “realist” şablondan çıkarıp normatif ve etik önceliklerle tanımlanan bir alan olarak sunmaya başladıkları genel kabul görmektedir.¹⁷ Bu bağlamda, dünyanın başat siyasi liderleri tarafından yapılan açıklamalarda giderek daha çok dış politika adımını insan hakları ihlallerini durdurmak ve ezilen toplumları özgürleştirmek gibi “insanlık adına doğru şeyleri yapma” motifi ile meşrulaştırılmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır. Yakın dönemde Kosova, Doğu Timur, Sierra Leone, Afganistan ve Irak’a yapılan askeri müdahalelerde etik dış politika yaklaşımının değişik biçimlerde meşrulaştırma aracı olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Örneğin, 11 Eylül saldırılarına misilleme olarak El-Kaide örgütünün ve ona destek sağlayan Taliban rejiminin yıkılması amacıyla 2001 yılı Ekim ayında başlatılan Afganistan operasyonu Başkan Bush, Yardımcısı Cheney ve Savunma Bakanı Rumsfeld tarafından “ABD ve müttefiklerinin ezilen Afgan halkına cömert yardım elini uzatması”;

¹⁵ John Dickie, **Special No More: Anglo-American Relations-Rhetoric and Reality**, London: Weidenfeld & Nicholson, 1994, s. 37.

¹⁶ John Baylis (der.) **Anglo-American Relations Since 1939: The Enduring Alliance**, Manchester: Manchester University Press, 1997, s. 67.

¹⁷ Etik dış politika yaklaşımının önem kazanmasına dair genel incelemeler için bkz. K. Booth, T. Dunne ve Michael Cox (ed.) “How Might We Live? Global Ethics in a New Century”, **Review of International Studies**, n. 29, 2000; K. Smith ve M. Light, **Ethics and Foreign Policy**, Cambridge: Cambridge University Press.

“Afganistan’daki sessiz çoğunluk ve kadınların haklarının korunması”; ve “insan hakları ihlalleri yapan baskıcı rejimden kurtulma şansı”¹⁸ gerekçeleriyle sunulmuştur. Yine Başbakan Tony Blair’in 11 Eylül saldırılarını düzenleyenleri motive eden faktörleri sayarken “Batılı toplumların demokrasiye, insan haklarına ve liberal değerlere saygı gösterdiklerini, bu değerlere saldıran teröristlerin ise en sert tepkiyi hak ettiklerini” belirtmesi¹⁹, yaklaşan askeri müdahaleye insani/moral bir altyapı hazırlayarak hem küresel otorite hem de meşruiyet kazanma çabası olarak tanımlanabilir.

ABD’de George W. Bush ve yeni muhafazakâr ekibinin ortaya koyduğu etik (ya da ideolojik) dış politika yaklaşımı ile en uyumlu söylemi büyük bir beceri ile geliştiren siyasi lider Tony Blair olmuştur. İngiltere’nin Ortadoğu politikası bağlamında ise etik dış politika retoriğinin uluslararası askeri müdahalelere meşruiyet kazandırmak için en sık kullanıldığı yerin Irak olageldiği görülmektedir. Ancak, 1991’deki Körfez Savaşı sonrasındaki süreçte bölgesel hatta küresel bir istikrarsızlık unsuru olarak görülen Saddam Hüseyin rejimine karşı girişilen askeri müdahaleler -diğer sınır ötesi hareketlerin pek çoğu gibi- siyasi elitlerin önyak olması ile gerçekleştirilmiş, hiçbir zaman Batılı seçmenler ve kamuoyları tarafından hararetle desteklenmemişlerdir. Başbakan Blair ve Başkan Bush’un gerek ulusal gerek uluslararası kamuoyunu muhtemel bir askeri harekâta hazırlama misyonunu üstlendikleri 2002 yılından bu yana Batılı ülkelerde gerçekleştirilen pek çok kamuoyu yoklaması, halk ve seçmenlerin bu etik ya da idealist dış politika yaklaşımından ziyade ulusal çıkarlara dayalı daha geleneksel bir dış politika perspektifini benimsediklerini ortaya koymuştur. Öyleyse liderlerin hayata geçirdikleri belli değerler etrafında dış politika formüle etme eğilimi salt oy kazanma kaygısıyla desteklenen bir eğilim olarak yorumlanamaz. Aksine, ulusal siyasi sistemlerin giderek aşındığı, seçmenlerin ilgisizlik veya umutsuzluk sebebi ile siyasal süreçlerden soğuduğu Batı dünyasında siyasi liderlerin rüştlelerini ispat etmeleri ve kendilerini dünya lideri olarak takdim etmeleri için uluslararası krizler önemli fırsatlar sunmaktadır.

¹⁸ Bkz. Başkan Bush’un 20 Eylül 2001 tarihinde kongrede yaptığı konuşma, <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4261868,00.html>.; ve Savunma Bakanı Rumsfeld’in Pentagon’a yapılan saldırılarla ilgili olarak 7 Ekim 2001’de verdiği brifing, **The York Times**, <http://www.nytimes.com>.

¹⁹ **The Guardian**, 24 Eylül 2001.

Özellikle Tony Blair gibi kendisini her zaman “seçilmiş” küresel bir lider olarak görmek isteyen siyasetçiler için uluslararası krizlerin kurbanları ile kendileri arasında bağlantılar kurabilmek bulunmaz bir siyasi kredi kaynağı olarak görülebilmektedir. Bu yüzden 1997 ve 2001 seçimlerinde İngiltere’de ciddi siyasi zaferler kazanan Blair’in seçimlere katılım oranlarının giderek düşmesi ve seçmenlerin siyasi süreçte yabancılaşması sebebiyle bu başarılarla tatmin olmayıp ulusal politik arenadaki konumunu güçlendirebilmek amacıyla uluslararası araçlara başvurduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda “etik” dış politika söylemini devam ettirerek 11 Eylül saldırıları sonrasında modern dünyanın değerlerinin azimli savunucusu rolünü üstlenen ve uluslararası diplomasideki yoğunluğu sebebi ile ulusal sorunları ihmal etmekle dahi sıkça suçlanan Blair’in, “moral” değerler eksenli duruşunun kendisine kısa vadede ulusal kredibilitate kazandırdığı genel kabul görmektedir.²⁰

İç politikada, tıpkı George W. Bush gibi, sürekli kamuoyu yoklamalarına ve seçmen taramalarına dayalı uzlaşma siyaseti yürüten Blair’in dış politikada ve özellikle Ortadoğu gibi problem alanlarına yönelik politikaların belirlenmesinde bu ihtiyacı hissetmemesi ve son derece öznel bir şekilde tanımlanan değerler etrafında strateji belirlemesi paradoksal görünen ancak anlaşılabilir bir siyasi tavidir. Batılı siyasi liderler için dış politika, ve özellikle kendilerinden görece zayıf güçler ile kurulan ilişkiler kişisel dünya idraki ile siyasi misyon ve vizyon anlayışlarının risk almadan en net biçimde ortaya konabileceği alanı oluşturmaktadır. Tony Blair’in de ısrarla takip ettiği bu tavrın en büyük avantajlarını şu şekilde özetlemek mümkündür: Aktif dış politikanın ve seslendirilen eleştirilerin muhatapları yabancı hükümetler veya Ortadoğu özelinde Hamas ya da Hizbullah gibi devlet-dışı siyasi güçlerdir ve bunlara karşı ortaya konan argümanların tutarlılığı iç siyasetteki yoğunlukta tartışılmaz. Bunun dışında, dış politikada siyasi söylemler ile konjunktürel olarak atılan uluslararası adımlar arasında birebir uyum beklenmemekte ve pozisyonlar çok sık değişebilmektedir. Son olarak da, uluslararası aktivizm sonucu ortaya çıkan olumlu sonuçlar Bush ve Blair gibi iddialı liderler tarafından kolaylıkla sahiplenilebilirken, dış politika tercihlerinin ya da uzun dönemli stratejilerin başarısız olmasının sorumluluğu diğer ülke hükümetleri, uluslararası örgütler ya da küresel şartlar suçlanarak savuşturulabilmektedir.

²⁰ David Chandler, “Rhetoric Without Responsibility: The Attraction of ‘Ethical’ Foreign Policy”, **British Journal of Politics and International Relations**, c. 5, n. 3, Ağustos 2003, ss. 295-316.

Tony Blair'ın 11 Eylül saldırılarının hemen ertesinde İşçi Partisi Kongresi'ne hitaben yaptığı konuşmada kullandığı ifadeler, uluslararası alanda güç kullanımının “zayıfları koruma”, ya da “kendini savunamayanları savunma” gibi söylemler ile etik bir zırha bürünerek nasıl meşrulaştırılabileceği konusunda iyi bir örnek oluşturmaktadır. İngiltere'nin sadece küresel çapta kendi ulusal çıkarları ile ilgilenmediğini iddia eden Blair'e göre, “[a]çlık çekenler, ezilmişler, kimsesizler, eğitimden mahrum kalanlar ve Kuzey Afrika'nın çöllerinden Gazze'nin kenar mahallelerine ve Afganistan'ın dağlarına kadar fakirlik ve ihtiyaç içinde yaşayanlar bizim meselemizdir.”²¹

İngiltere'nin Ortadoğu politikasında sıkça gündeme getirilen bu 'kurtarıcı' misyonunun Blair'e hangi otorite tarafından hangi şartlar altında verildiğine; bu misyonun hangi koşullarda tam olarak yerine getirilmiş sayılacağına ve yerine getirilme süresinin ne olduğuna dair doğal olarak elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yani, tıpkı günümüzün hegemonik gücünü yöneten George W. Bush gibi Tony Blair de kendisi için tamamen öznel ama moral üstünlük iddiasını elden bırakmayan bir görev tanımı yapmakta, bu şekilde belli değerlerin savunucusu olarak kendisine ve İngiltere'ye küresel siyaset sahnesinde yer açmaya çalışmaktadır. Şimdi bu stratejinin son dönemde Ortadoğu'da en net biçimde ortaya konduğu ve fakat değer eksensiz 'stratejik' politika yaklaşımının bir iç savaş ortamı ve insani felaketler ortasında ciddi biçimde iflas ettiği Irak Savaşı örneğini ele alalım.

Irak Savaşı ve Blair Dış Politikasının Çöküşü

Tony Blair liderliğindeki İngiliz hükümetinin ABD'nin Irak'ı işgal etme kararına koşulsuz destek vererek İngiltere'nin yarım yüzyıldır izlediği denge politikasına son vermesi bazı analistler tarafından bu ülkenin Ortadoğu politikasında önemli bir “kırılma noktası”²² ya da Blair'in son on yılda özenle inşa ettiği uluslararası imajının parçalanma anı²³ olarak değerlendirilmiştir. Özellikle de Başbakan Blair'in İngiliz istihbarat birimleri tarafından kendisine iletilen bulguları çarpıtarak ya da gizleyerek kamuoyunu kasten yanılttığı ve kendisinin çok önceden almış olduğu ABD'yi ne olursa olsun destekleme kararını

²¹ Tony Blair, “Speech to the Labour Party Conference”, **The Guardian**, 3 Ekim 2001.

²² Tim Dunne, “When the Shooting Starts: Atlanticism in British Security Strategy”, **International Affairs**, c. 80, n. 5, 2004, s. 893-909.

²³ Anthony Seldon, **Blair**, London, Free Press, 2004.

meşrulaştırmak adına liberal bir söylem arkasına gizlendiği iddiaları kendisinin kişisel güvenilirlik oranında ciddi bir düşüşe sebep olmuş ve 2007 yılında gerçekleşmesi beklenen Başbakanlık değişimini hızlandırıcı bir etki yapmıştır. Maliye Bakanı ve Yeni İşçi Partisi'nin önemli ideologlarından Gordon Brown ile görev değişimine hazırlanan Blair'in yönetimindeki İşçi Partisi de görece seçmen desteğini kaybederek on yıllık bir üstünlük döneminin ardından kamuoyu yoklamalarında genç lider David Cameron liderliğinde atağa geçen Muhafazakâr Parti'nin ciddi biçimde gerisinde kalmaya başlamıştır. İşçi Partisi'nin seçmen itibarını kaybetmesinde Blair'in Ortadoğu politikası ve özellikle Irak Savaşı bağlamında uğradığı devasa kredibilite kaybının önemli rol oynadığı genel kabul görmektedir.

İşte bu sebeple, çalışmamızın bu kısmında Blair'in Avam Kamarası'nda 18 Mart 2003 tarihinde, yani Irak işgali başlamadan iki gün önce, yaptığı kritik konuşmada İngiltere'nin Irak savaşına katılmasını meşrulaştırmak üzere ortaya koyduğu güvenlik, küresel strateji ve modernleştirme gerekçelerini inceleyerek çalışmamızın başında betimlediğimiz diplomatik ve stratejik politika yaklaşımları ile bağlantılar kurmak ve İngiliz dış politikasındaki değişimi bu bağlamda değerlendirmek istiyoruz.

Tehdit Algılaması ve Güvenlik Faktörü

Blair dış politikasının Ortadoğu'da izlenen geleneksel İngiliz "diplomatik" politika çerçevesinden saparak ABD'nin yanında uluslararası hukuki şartlar oluşmadan, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın dahi "illegal" diye nitelediği bir savaşa girme kararlılığını göstermesinin iddia edilen gerekçelerinden biri, Saddam Hüseyin rejiminin Batı dünyası ve küresel güvenlik için oluşturduğu iddia edilen tehdit idi. Bu gerekçe öne sürülürken somut tehdit unsurlarının potansiyel etkilerinin abartıldığı ve uzak ihtimal olan gerçekliklerin sanki hemen somutlaşacak tehdit değerlendirmeleri gibi sunulduğu daha sonra anlaşılmıştır. Bu durumun sebebinin de ABD Başkanı George W. Bush'un meşhur "şeytan eksenini" ifadesini kullandığı tartışmalı konuşmasını yaptığı ve Irak Savaşı'na psikolojik ve lojistik hazırlığın başladığı Ocak 2002 tarihinden itibaren Blair'in dünya düzeninin yeniden yapılandırılacağı bir kavşakta bulunulduğunu düşünerek İngiltere'nin çıkarları uğruna her koşulda Amerikan yönetimini

desteklemek konusunda kişisel inisiyatifini bağlamış olmasıdır.²⁴ Blair'in, Amerikan yönetiminde o dönem görev alan Dick Cheney, Donald Rumsfeld ve John Wolfowitz gibi yeni muhafazakâr figürlerle eşzamanlı olarak vurgulamaya başladığı küresel güvensizlik argümanının ana fikri "Kitle imha silahları, haydut devletler ve uluslararası terörizmin kendi başına tehlikeli üç element olduğu; ancak bu elementler birleşip kimyasal bir reaksiyona girdiğinde tehlikelerinin kat be kat arttığı"²⁵ şeklindeydi.

Aynı dönemde, Anglo-Saxon akademik toplumunun saygın üyeleri tarafından da 11 Eylül saldırılarının uluslararası güvenlik konseptinin yeniden tanımlanmasını gerektiren yeni bir dönemi başlattığı ve bundan sonra asıl güvenlik sorunlarının ulus devletler arasındaki çatışmalardan değil daha ziyade "haydut (*rogue*)" ya da "başarısız (*failed*)" devletler ile terörist grupların eline nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların geçmesinden kaynaklanacağını belirten analizler ortaya kondu. Bu bağlamda, Bush yönetiminin Soğuk Savaş döneminin bitişinden sonra rafa kaldırılmış olan "caydırıcı saldırı (*preemptive strike*)" doktrinini yeni bir güvenlik paranoyası altında geri getirmesi için de analitik ve moral bir altyapı hazırlanmaktaydı.²⁶ Tony Blair ve ekibinin kitle imha silahları ile ilgili teknolojilerin terörist grupların eline geçmesi ve ABD'den sonra ikinci 'doğal hedef' olarak görülebilecek İngiltere'nin bu grupların saldırılarına maruz kalması noktasında 1990'lı yılların sonlarından itibaren ciddi endişeler taşıdıkları değişik kaynaklarda ifade edilmiştir.²⁷ Ancak 11 Eylül'de New York ve Washington'daki hedeflere karşı gerçekleştirilen saldırılardan sonra, bu endişelerin çok daha büyük bir ciddiyet ve aciliyetle ele alındıkları görülmüştür. Blair, bu tehdit algılamasını ve Irak'taki askeri harekate verdiği önemi şu şekilde dile getirmektedir:

11 Eylül olayları Amerika'nın psikolojisini değiştirdi; aslında bu olaylar tüm dünyanın psikolojisini değiştirmeliydi. Elbette karşımızda bulunan güvenlik tehdidinin kendisini gösterdiği ve bertaraf edileceği

²⁴ Paul Hoggett, "Iraq: Blair's Mission Impossible", **British Journal of Politics and International Relations**, c. 7, 2005, s. 418.

²⁵ Timothy Garton Ash, **The Guardian**, 4 Eylül 2002.

²⁶ Bu doğrultudaki eserlere örnek olarak bkz. Paul Hirst, "Future War", **Open Democracy**, 18 Ekim 2001, <http://www.opendemocracy.net/debates/article>; Paul Bobbitt, "America first: the case to answer", **Open Democracy**, 7 Kasım 2002, <http://www.opendemocracy.net/debates/article>.

²⁷ Anthony Seldon, **Blair**, s. 570.

*tek yer Irak değildir. Ancak Irak, bu uluslararası tehdidi ciddiye alıp onunla elbirliği ile mücadele edip edemeyeceğimizin test edildiği bir yer olacaktır.*²⁸

İngiliz Başbakanı'nın bu ifadeleri ve dönemin tarihsel gelişmeleri de göstermektedir ki, Irak savaşına uzanan yolda Saddam Hüseyin rejiminin nükleer, kimyasal ve biyolojik kitle imha silahları konusunda uluslararası güvenliğe karşı ne derece somut bir tehdit oluşturduğu rasyonel biçimde tartışılmamıştır. Bunun yerine, özellikle ABD yönetimi ve Blair gibi müttefik liderlerce oluşturulan sosyo-psikolojik hava sonucu 11 Eylül saldırılarına karşı bir nevi 'rövanş alma' düşüncesi ağır basmıştır. Bu sağlıksız sosyal psikolojinin gerek El-Kaide örgütünün üstlendiği Afganistan'daki Taliban rejimine karşı girişilen askeri harekât, gerekse El-Kaide rejimi ile arasında hiçbir somut bağlantı kurulamamış olmasına rağmen Saddam Hüseyin idaresindeki Irak'a karşı girişilen işgal hareketi öncesinde rasyonel planlamayı ve savaş sonrası oluşabilecek sosyo-ekonomik/insani problemlere dair muhakemeyi de engellemiş olduğu günümüze değin süren problemler ışığında görülmektedir.

Bu bağlamda, Saddam'ın er ya da geç nükleer silahlara sahip olacağı ve bir an önce yönetim pozisyonundan indirilmesinin kaçınılmaz olduğu inancı, Blair ve ekibini İngiltere'nin 1991 yılından beri savunduğu çevreleme ve kontrol altında tutma siyasetini terk ederek henüz BM denetimlerinin devam ettiği bir ortamda doğrudan askeri müdahaleyi savunan Amerikan pozisyonuna kaymaya sevk etmiştir. Amerikan ve İngiliz yönetici elitlerinin şuur altlarına işleyen bu kaçınılmazlık düşüncesi, İngiltere'de prestijli istihbarat ajanslarından oluşan Ortak İstihbarat Komitesi'ne dayandırılan Saddam'ın Londra'yı "45 dakika içinde vurabilecek" nükleer silahlara sahip olduğu²⁹ gibi asılsız iddiaların önce Blair tarafından kendi Avam Kamarası'na, ardından da dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell tarafından BM Genel Kurulu'na sunulması gibi trajikomik hadiselerle de zemin hazırlanmıştır.

Transatlantik "Özel İlişki" ve Küresel Strateji Faktörü

Soğuk Savaş döneminin parametrelerinden farklılaşarak 1990'lı yıllar boyunca şekillenen ve "Yeni Dünya Düzeni" olarak nitelenen

²⁸ Peter Stothard, **30 Days**, s. 69-70.

²⁹ Christopher Bluth, "The British Road to War: Blair, Bush and the Decision to Invade Iraq", **International Affairs**, c. 80, n. 5, s. 871.

tek kutuplu uluslararası sistemde İngiltere tek süper güç olarak kalan ABD'nin en yakın müttefiki olarak bağlılığını cesaretle ifade edip bunun karşılığında Amerikan dış politikasının oluşumunda söz sahibi olmak istemişti.³⁰ Bu bağlamda, İngiltere'nin geleneksel "diplomatik" yaklaşımından "stratejik" bir açılıma doğru yönelme kararlılığı o dönemde de bariz bir şekilde sezilmekteydi. Tony Blair'in kurduğu ilk hükümetin ABD'de Demokrat Partili Bill Clinton dönemine rastlaması ve İşçi Partisi ile Demokrat Parti arasında sosyal adaletten dış politikaya kadar pek çok alanda göze çarpan söylem yakınlıkları ilk bakışta İngiltere'nin ABD nezdindeki "özel ilişkisini" bir etki alanı oluşturmak için kullanarak Avrupa'daki konumunu güçlendirebileceği tezini desteklemekteydi. George W. Bush ve yeni muhafazakâr ekibinin Beyaz Saraya çıkması bu düşünceleri kısa süre kesintiye uğrattıysa da, kısa bir aradan sonra Tony Blair'in ABD Başkanı'na kişisel yakınlığını arttırıp stratejik politika eksenine kaymasını da hızlandırdı.

İşçi Partisi'nin önde gelen ideologlarından biri ve halen AB'nin ticaretten sorumlu komiseri olan Peter Mandelson, Amerikan yönetiminin Irak'ı BM Güvenlik Konseyi'nde uzlaşma oluşmadan işgal etme kararının hemen öncesinde şunları söylemekteydi:

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Irak üzerinden devam eden mücadelenin özü Dünya Düzeni'nin alacağı şekil ile ilgilidir. Geldiğimiz noktada bu konuda üç ana senaryo vardır: çok kutupluluk (multipolarism), çok taraflılık (multilateralism) ve tek taraflılık (unilateralism). ABD'nin küresel hegemonyasının güçlendiğini gören çok kutupçu Fransa, Almanya, Rusya ve Çin ona karşı dünya siyasetinde denge oluşturabilecek ağırlık noktaları oluşturmaya çalışmaktadırlar. Buna karşı ABD'nin verebileceği doğal tepki, tamamen tek taraflılığa dönerek müttefiklerini devre dışı bırakmasıdır. Biz ise Amerika'nın küresel liderliğini bir gerçek olarak kabul edip dünyanın güvenliği için Bush yönetimiyle işbirliği yapmaya dayalı çok taraflı bir yaklaşımdan yanayız.³¹

Fakat Blair ve yakın çevresinin ABD ile İngiltere arasındaki "özel ilişki"nin İngiliz çıkarlarına ve Amerikan yönetiminin uluslararası hukuk kurallarının çizdiği çerçeveye çekilmesine yönelik kullanımına dair tüm ümitlerine rağmen gerek Irak Savaşı öncesi gerekse sonrasında BM'nin tüm kritik süreçlerden soyutlanmış olması küresel

³⁰ Dunne, "When the Shooting Starts", 2004, s. 898.

³¹ Peter Mandelson, **The Guardian**, 10 Mart 2003.

strateji eksenli İngiliz politikasının Ortadoğu'da başarısız olduğunu göstermektedir. Blair, Irak konusunda İngiltere'nin koşulsuz desteğine dair Bush yönetimine teminat verirken buna paralel olarak Filistin sorununa kalıcı bir çözüm formülü bulunması ve BM'ye savaş sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda ciddi bir rol verilmesi konusunda muhataplarını ikna ettiğini düşünmekteydi. Ancak takip eden dönemdeki tarihsel gelişmeler durumun hiç de öyle olmadığını kanıtladı.

Seldon, ABD ile İngiltere arasında var olduğu vurgulanan özel ilişkinin beklendiği gibi Amerikalıların stratejik kararlar almadan önce İngiliz muhataplarının fikrini alması şeklinde gerçekleşmediğini, aksine Başkan Bush'un kendi yönetimi tarafından alınan kararlara uygun olacağı bilinen noktalarda Blair'in katkılarını vurgulayıp transatlantik ilişkileri yapay biçimde tazelediğini aktarmaktadır.³² Aynı şekilde, gerek Afganistan gerekse Irak askeri hareketleri düzenlenirken ABD'nin askeri olarak İngiltere'nin desteğine ihtiyaç duymadığı, ancak harekate katılımcı bir görüntü kazandırmak açısından bu katkıların sembolik olarak hoş karşılandığı belirtilmiştir.³³ Aynı şekilde, tarihsel olarak İngiltere'nin ABD ile sürdürmeye kararlı olduğu özel ilişkiye zarar vermeden bazı Amerikan askeri operasyonlarına açık askeri destek vermeyi reddettiği de görülmüştür. Örneğin Vietnam Savaşı'nda, 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda ve 1993 Somali müdahalesinde ABD'nin askeri destek talepleri geri çevrilmiş ancak ikili ilişkilerde stratejik bir sapma yaşanmamıştır.³⁴ Bu doğrultuda, tartışmasız küresel hegemonik güç olan muhatap ABD'ye herhangi bir politika alanında tek başına muhalefet edecek ya da Amerikan dış politikasının genel doğrultusunu değiştirecek kadar güçlü olunmadığının fark edildiği andan itibaren İngiliz diplomasisinde transatlantik ilişkilere dair hakim felsefe: "Hiçbir zaman 'hayır' deme, her zaman 'evet, ama..' de"³⁵ sloganıyla özetlenmiş ve 1956'daki Süveyş krizinden itibaren Amerikalıları kamuoyu önünde destekleyip kapalı kapılar ardında yumuşatmaya çalışmak prensibiyle yerleşmiştir.

³² Seldon, **Blair**, s. 624.

³³ Christopher Cocker, "Britain and the New World Order: The Special Relationship in the 1990s", **International Affairs**, c. 68, n. 3, 1992, s. 412.

³⁴ Alan Dobson, **Anglo-American Relations in the Twentieth Century**, London: Routledge, 1995, s. 152.

³⁵ David Reynolds, "Rethinking Anglo-American Relations", **International Affairs**, c. 65, n. 1, 1989, s. 95.

Bütün bu tecrübe ve diplomatik eğilimlere rağmen Ortadoğu ve daha birçok bölgesel konuda Amerikan dış politika pozisyonuna kontrolsüz biçimde yaklaşma hatta eklemleme taktiğine odaklanan Blair hükümetinin İngiltere'nin küresel konularda söz sahibi olabilmesi ve Avrupa'da lider ülke konumuna yükselmesi adına uyguladıkları strateji, umulandan tam anlamıyla zıt bir sonuç doğurarak İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası özenle oluşturduğu uluslararası hukuka, çok taraflı anlaşmalara ve temel insan haklarına saygılı dengeli imajını zedelemiş ve ülkenin ABD'nin basit bir uydusu gibi algılanmasına sebep olmuştur. Kamuoyu önündeki destek dozu artırılıp gizli diplomatik pazarlık etkisi azaltılan son dönem İngiliz dış politikasının doğal sınırlarına ulaştığı görülmektedir.

Medeniyet Aktarımı ve "Özgürleştirme" Faktörü

Uluslararası ilişkilerde "insani müdahale (*humanitarian intervention*)" ve müdahale hakkı (*the right to interfere*) gibi kavramların yaygın kullanım kazanması 1990'lı yıllarda eski Yugoslavya ve özellikle Kosova'daki askeri müdahalelerin sonrasına rastlar. Todorov, Batılı güçlerin kendilerinin tamamen subjektif bir şekilde tanımlanan soyut bir 'iyi'nin koruyucusu oldukları iddiasıyla dünyanın çeşitli bölgelerinde "kötülük"lerin çoğalmasına imkân tanıyan ülkeleri moral sebeplerle işgal etmelerine dair başlıca iki tarihsel örnek olduğunu bizlere hatırlatmaktadır: Bunlardan birincisi, Hıristiyan değerlerin savunulması amacıyla işgal ordularının motive edildiği Haçlı seferleri dönemi, ikincisi ise gelişme, sanayi, hijyen ve insan hakları gibi seküler Batılı değerlerin yayılması iddiasıyla ekonomik/askeri yayılmacılığın sürdürüldüğü sömürgecilik dönemidir.³⁶

Sömürge edinme yarışındaki Batılı güçlerin Afrika ve Asya başta olmak üzere dünyanın az gelişmiş pek çok coğrafyasına karşı düzenledikleri ticari ve askeri operasyonları bölge insanlarına "medeniyetin nimetlerini sunma" ve onları "özgürleştirme" hareketleri olarak takdim etmeleri yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar alışlagelmiş bir pratik olarak kalmıştır. Dekolonizasyon ve Soğuk Savaş süreçleri ile kesintiye uğratılmış olsa da on dokuzuncu yüzyılda "beyaz adamın yükü (*white man's burden*)" sloganı altında formüle edilen geri kalmış toplumları gerekirse askeri yöntemlerle özgürleştirme ve modernleş-

³⁶ Tzvetan Todorov, **Hope and Memory: Lessons from the Twentieth Century**, New York: Atlantic Books, 2003, s. 275.

tirme zihniyetinin ABD ve Avrupa siyasi elitleri nezdinde günümüze kadar değişik şekillerde devam ettiği görülmektedir.

Bu bağlamda kendisini dünyanın gidişatını değiştirebilecek 'seçilmiş' bir siyasi lider olarak gören Tony Blair'in de İngiliz geleneğinde genellikle muhafazakâr devlet adamları ile özdeşleştirilen 'liberal değerlerin ihracı' ve 'fakir/ezilmiş toplumların kurtarılması' iddialarına hararetle sahip çıktığını daha önce belirtmiştik. İşbaşına geldiği andan itibaren 'etik dış politika' söylemi altında liberal-demokratik normlara uymayan devletlerin her türlü araç kullanılarak cezalandırılabilirliği fikrini işleyen Blair'in son dönemde izlediği Ortadoğu politikasında ve Irak işgalini meşrulaştırma gerekçelerinde de Saddam Hüseyin gibi acımasız bir diktatörün yönetimi altında acı çeken savunmasız Irak halkının haklarını savunma ve onları 'özgürleştirme' savlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

İngiliz ve Amerikan dış politika çizgilerinin 'teröre karşı küresel mücadele' döneminde gittikçe yakınlaştığı bir eksen oluşturulan liberal değerlerin ve hayat tarzının (*way of life*) savunulması misyonu, Blair'in Irak rejiminin küresel güvenlik parametreleri açısından oluşturduğu reel tehdidi abartarak adeta manevi bir görev edası içinde savaşa gidilmesinde etkili olmuştur. İngiliz devlet geleneğinde alışlagelen rasyonel ve soğukkanlı karar alma süreçlerini devre dışı bırakan bu yaklaşım, Irak işgalinin gerekçelerinin açıklanması amacıyla Blair tarafından Avam Kamarası'na sunulan Birleşik İstihbarat Komitesi Raporu'nun da sonradan yapılan soruşturmalarla kanıtlandığı gibi "yalanlar, yarı-doğrular ve aldatmacalarla dolu bir bilgiler yumağının ikna edici biçimde sunulması"³⁷ sonucunu doğurmuştur. İşçi Partisi'nin parlamento grubundan Irak rejiminin oluşturduğu tehdit ile ilgili asılsız iddialar dile getirerek onay alan fakat bu arada partisinden önemli kişilerin istifasına yol açan Blair'in bu süreçte ya çok önemli istihbarat bilgilerine ulaşmada ihmali olduğu, ya da o bilgilere sahip olduğu halde bütün bir kamuoyunu bilerek aldattığı sonucu çıkarıldığı için siyasi itibarı onarılmaz bir yara almıştır.

Blair'in böyle ciddi siyasi riskleri almasında dış politika söyleminin küresel liderlik iddiası ve dini motiflerle örülen bir modernleştirme misyonuna doğru kaymasının etkili olduğu söylenebilir. ABD Başkanı ve yeni muhafazakâr kadroları kadar olmasa da politika felse-

³⁷ Polly Toynbee, *The Guardian*, 30 Ocak 2004.

fesi dini motiflerden etkilenen Blair'in, son yüzyılda liderlik tarzı dini inançlarından en fazla etkilenen İngiliz Başbakanı olduğu iddia edilmektedir.³⁸ Kendisinin oldukça liberal ve diğer inançlara açık bir Hıristiyan olduğu belirtilse de zihin dünyasında 'iyi' ve 'kötü'nün savaşı ve iyilerin kaderinin kazanmak olduğu gibi kategorik düşüncelerin oldukça önemli bir yer tuttuğu biyografisinin yazarı tarafından ortaya konmuştur.³⁹ Bu doğrultuda Irak Savaşı, Blair için modernleştirme ve dini sorumluluk güdülerinin iç içe geçtiği, bu ülkeyi diktatörlükten arındırıp piyasaları ve siyasi sistemi özgürleştirme savaşı olarak şekillenmiştir. Diğer bir deyişle, Francis Fukuyama'nın 'tarihin sonu' tezini liberal demokrasi/serbest piyasa ekonomisi temelinde Ortadoğu gibi problemlili bir coğrafyada gerçekleştirebilmek için bu savaş hayati bir fırsat olarak belirlemiştir. Ancak ilk bakışta etik görülen böyle bir yaklaşımın içerdiği totaliter vurgu Todorov tarafından haklı olarak şu şekilde dile getirilmiştir:

Bu gezegenden haksızlık (ve hatta insan hakları ihlallerini) kaldırmak gibi soyut bir görevin liderliğine soyunmak savaş ve şiddetten arındırılmış yepyeni bir küresel düzen kurma eğilimini yansıtır ki bu da insan ırkını geliştirip cenneti dünyada var etme rüyası kuran totaliter ütopyalardan farksızdır.⁴⁰

Aynı doğrultuda Kampfner, "Blair'in Savaşları (*Blair's Wars*)" adlı eserinde Tony Blair'in kendisinin haklı bir davayı temsil ettiği ve insanlığın düşmanlarına karşı savaştığına dair kanısının her askeri müdahale ile daha da güçlendiğini; ve 11 Eylül saldırılarından sonra Başkan Bush dahil pek çok dünya lideri büyük bir şok yaşarken Blair'in tarihi 'kurtarıcılık' rolü konusunda kendinden daha da emin davranarak inisiyatif aldığını belirtmektedir.⁴¹ Bunun dışında Blair'in kendisi ile partisi, kamuoyu hatta kabinesi arasına giren dar danışmanlar ekibinin de Blair'in özellikle Başkan Bush'u kritik kararlar hakkında ikna etme kabiliyetine aşırı güven üzerine kurulan psikolojik durumunu politika formülasyon desteği ile güçlendirip ona cesaret verme noktasındaki önemini de vurgulamak gereklidir.

Dış politika eksenini olarak "stratejik" bir yörüngeye kayan ve Amerikan pozisyonuyla neredeyse özdeş politikalar güden Blair, yö-

³⁸ Hoggett, "Iraq: Blair's Mission Impossible", s. 426.

³⁹ Seldon, a.g.e., s. 515-516.

⁴⁰ Todorov, a.g.e., s. 283.

⁴¹ J. Kampfner, **Blair's Wars**, London, Free Press.

netim tarzı olarak da Başkanlık sistemini çağrıştıran merkeziyetçi ve otoriter bir stil benimsemiş ve daha önce de vurguladığımız gibi başta FCO olmak üzere diplomatik kurumları karar alma süreçlerinden büyük ölçüde dışlamıştır. Böylece, Başbakanlığı dönemindeki en ciddi stratejik test olan Irak Savaşı'nın başlatılması ve yürütülmesi konusundaki kararlar Başkan Bush ile daha nüanslı ve uluslararası hukuki kuralların takibinde ısrarlı bir politika izlenmesini savunan görece bağımsız kişiler yerine muhtemel halefi Gordon Brown dâhil Blair'i her şartta destekleyen ve bir tür grup kimliği geliştiren dar çevresi tarafından alınmıştır. Kabinedeki Bakanlara dahi savaş ile ilgili kritik konularda bilgi verilmemesine yol açan bu dışlayıcı yaklaşım, İngiltere'nin Irak işgaline katılma kararının hukuki altyapısı üzerine Lord Butler tarafından kaleme alınan raporda da ağır şekilde eleştirilmiştir.⁴²

Özetlemek gerekirse, Irak Savaşı örnek olayı üzerinden açıklamaya çalıştığımız gibi son on yıldır Tony Blair ve onun liderliğindeki "Yeni İşçi Partisi" gazetiminde yürütülen İngiliz Ortadoğu politikası güvenlik, küresel strateji ve modernizasyon gerekçelerinin keşiştiği bir noktada formüle edilmiştir. Güvenlik faktörü küresel terörizm, haydut devletler ve fundamentalizm şeklinde tanımlanan tehdit kaynaklarının uzun dönemli potansiyel etkilerinin somut ve acil tehlikeler olarak yansıtılması temeline oturtulmuştur. Küresel strateji faktörü, uluslararası siyasetin son yıllardaki en çetrefilli ve kritik alanı olan Ortadoğu'ya karşı geliştirilecek politikalarla İngiltere'nin transatlantik Anglo-Saxon ortaklığını güçlendirmek, onu Avrupa siyasetinde Franko-Germen eksenine karşı lider ülke konumuna yükseltmek ve ABD ile Avrupa arasında köprü görevini görmeyi sağlayacak prestiji elde etmek için kullanmak rasyonellerini taşımaktaydı. Son olarak modernleşme ve liberal değerlerin yayılması argümanı yine ABD ile mevcut kültürel/felsefi bağların öneminin vurgulanması ve dış siyasette kazanılacak moral üstünlüğün iç siyasette desteğe dönüştürülmesi hedefine yönelikti.

Bazı yorumcular Tony Blair'in tüm bu argümanları başından beri kişisel olarak belirlediği işgal niyetini hayata geçirebilmek için enstrümantal bir biçimde kullandığını iddia etseler de, bu tarz bir analizin İngiltere'den ziyade Rumsfeld ve Cheney gibi yeni muhafazakarların elinde şekillenen Amerikan dış politikasını betimlemek için

⁴² R. Butler, **Butler Review of Intelligence on Weapons of Mass Destruction**; <http://www.butlerreview.org.uk>.

daha doğru olduğunu belirtmek gerekir.⁴³ Blair ile ilgili olarak ise “dünyayı muhtemel bir felaketten kurtarmaya soyunan bir kahraman,” “ezilmiş toplumları modernleştirmeye adanmış bir misyoner” ve “ABD’yi kendi gücünün devasa etkilerinden korumaya çalışan sadık müttefik” rollerinin Blair’in ilginç şahsiyetinde girift şekilde eklemlendiği ve bunların konjonktürel değişimlere paralel olarak öne çıktığı söylenebilir. Sonuçta Blair ve yakın çevresinin Amerikan dış politikasına dayanak olarak Irak’ın mezhep çatışmalarının pençesinde iç savaş ortamına sürüklenmesine zemin hazırlayan ve İsrail-Filistin problemi dâhil Ortadoğu’daki kritik konularda hiçbir ilerleme sağlanmamasına yol açan ‘stratejik’ yaklaşımı İngiltere içinde de siyasi kredisini tüketmiş ve görevi devretmeye hazırlanan Blair’in siyasi mirası Irak problemine endekslenmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada İngiltere’nin son dönem Ortadoğu politikası birebir kronolojik bir yaklaşımdan kaçınılarak analitik bir biçimde incelenmiştir. Bu bağlamda, tarihsel olarak İngiltere’deki karar alma mekanizmaları içinde dış politika yapımının temel parametrelerini belirleyen “diplomatik” ve “stratejik” yaklaşımlar ile bu yaklaşımların kurumsal ve siyasi destek noktaları ortaya konarak Ortadoğu’daki kritik problem alanlarında İngiliz dış politikasının izlediği seyir sergilenmiştir. Özellikle de sonuçları halen ortaya çıkmakta olan güncel bir vakia olan Irak Savaşı örnek bir olay olarak ele alınıp Başbakan Blair ve yakın çevresinin bu konudaki politika gerekçeleri detaylı olarak ortaya konmuştur. Özet olarak ulusal güvenlik, küresel strateji ve modernizasyon gerekçelerine dayandırılan stratejik eksenli dış politika çizgisinin meşruiyet arayışı ve ABD-Avrupa ekseninde İngiltere’nin görece konumunu güçlendirmek için ustaca kullanıldığı, fakat geline nokta Blair tarzı dış politikanın doğal sınırlarına ulaştığı vurgulanmıştır.

Önümüzdeki dönemde, 2007 yılının ikinci yarısında İşçi Partisi içinde uzun zamandır beklenen liderlik değişimi gerçekleşecek ve

⁴³ Amerikan dış politikasının belli hedefleri gerçekleştirmek için değerleri kullandığına dair araçsal (enstrümantalist) yorumları için bkz. Michael Mann, **Incoherent Empire**, London, Verso, 2003; ve C. Unger, **House of Bush, House of Saud: The Secret Relation Between the World’s Two Most Powerful Dynasties**, New York, Scribner, 2004.

Blair'in uzun süreli dava arkadaşı ve aynı zamanda rakibi Maliye Bakanı Gordon Brown büyük bir ihtimalle parti liderliğini ve bir dahaki genel seçimlere kadar Başbakanlık görevini devralacaktır. Bu kritik devir-teslim, siyasi kredisini büyük ölçüde tüketen ve hükümetinin ekonomik alandaki başarılı performansına rağmen Irak Savaşı dolayısıyla uğradığı kişisel güven aşınması sebebiyle partisinin kamuoyu desteği Muhafazakâr Parti'nin altına düşen Blair ve onun liderliğindeki İşçi Partisi'nin Ortadoğu politikası açısından da bir milat olabilir. Gerek Gordon Brown, gerekse gelecek genel seçimlerde onun muhtemel rakibi olması beklenen Muhafazakâr Parti'nin genç ve dinamik lideri David Cameron'un gelinen hassas noktada ABD ile Irak ve Ortadoğu'daki diğer problemler konusunda kurulan yakın siyasi-askeri ortaklığı sarsacak ani adımlar atmaktan kaçınmakla birlikte, İngiltere'nin geleneksel ihtiyatlı ve 'diplomatik' dış politika yaklaşımına tedrici bir dönüşü arzulayacak olmaları gerçekçi bir tahmindir. Bu yaklaşım kapsamında ABD'nin yeni muhafazakar yönetimi elinde şekillenen tek taraflı dış politikasına uluslararası tepki toplayan biçimde destek verilip Afganistan ve Irak'takine benzer askeri hareketlere katılmadan önce hukuki süreçlerin çok daha büyük bir ciddiyetle takip edileceği, BM'ye uluslararası krizlerin çözümünde daha ağırlıklı bir rol verilmesinin önceleneceği ve Filistin sorununun çözümünde uluslararası toplumun inisiyatif alması için daha çok gayret edileceği bir dönemin başlayacağı öngörülebilir.

Kendisini Başbakanlık makamına hazırlayan Brown'ın 2006 yılı Kasım ayında Irak'a gerçekleştirdiği ilk ziyarette 'terörizme karşı küresel savaş'ın yeniden yapılandırılmasının bir parçası olarak Basra kenti civarındaki İngiliz askerlerinin birkaç ay içinde geri çekilmeye başlayacağını belirtmesi de İngiliz dış politikasındaki potansiyel 'ton değişiminin' erken sinyallerinden biri olarak algılanmalıdır. Nitekim Irak'ta konuşlanan tüm İngiliz birliklerinin bir ile bir buçuk yıl içinde tamamen geri çekilmeleri gerektiği de İşçi Partisi ile Muhafazakâr Parti'nin uzlaştığı bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, 11 Eylül sonrası izlenen ABD yanlısı dış politikayı ve Irak'taki işgal stratejisini sert biçimde eleştirmekten kaçınan Muhafazakâr Parti'nin de Blair'in güven kaybına paralel olarak daha eleştirel bir pozisyona kayıp yeni muhafazakar eksenli ABD dış politika çizgisinden ayrışma gereğini ciddi biçimde ortaya koymakta olduğu dikkate alınmalıdır. Sonuçta Irak ve Filistin sorunu dahil olmak üzere Ortadoğu'nun öne çıkan problemlerinin çözümünde bölgesel sosyal ve siyasal realiteleri göz ardı ederek bölge ülkelerinin katkılarını dışlayan, hatta ülkeleri dost ve düşman

olarak kategorize ederek “şeytan eksenli” gibi önyargılı ve ideolojik ifadelerle uluslararası izolasyon oluşturmayı hedefleyen tek taraflı politikaların iflas ettikleri görülmüştür.

ABD’de sıkıntıya düşen Bush yönetiminin Donald Rumsfeld, John Bolton ve John Wolfowitz gibi son dönem Ortadoğu politikasının belirlenmesinde etkin olmuş şahinleri görevden alıp Demokratların çoğunluğu kazandığı Amerikan Kongresi’nin de etkisiyle çok taraflılığı görece olarak önemseyen bir yaklaşıma kaymak zorunda kaldığı görülmektedir. Tamamen uygulamaya konulması siyaseten mümkün görülmemekle birlikte saygın uzman ve siyasilerce hazırlanan Baker-Hamilton Raporu’nun İran ve Suriye de dâhil olmak üzere bölgesel katkıları öne çıkaran bir yaklaşımı gündeme taşıdığı ve Bush yönetiminin Yeni Irak Stratejisi ile muhtemel bir askeri çekilmenin altyapısını hazırlamaya çalıştığı bir ortamda, İngiltere’nin Ortadoğu politikasında da köklü dönüşümlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Günümüzde gerek dünyanın gerekse Ortadoğu’nun Soğuk Savaş dönemine nazaran görece olarak daha güvensiz bir hal aldığı gerçektir. Çünkü önceki dönemde iki süper güç arasında kaynağı, yönü ve şiddeti öngörülebilir gerginliklerin yerini gerek taraf olan aktörlerin niteliği, gerekse iyice karmaşık hal alan devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki ilişki ağları nedeniyle kaynağı, yönü ve şiddeti öngörülemez tehdit unsurları almıştır. Artan güvensizlik unsurları ile tanımlanan bir küresel konjonktürde özellikle ABD ve İngiltere gibi sistem düzeyinde etki sahibi ülke yönetimlerine düşen görev, uluslararası terörizm ya da konvansiyonel olmayan (nükleer, kimyasal, biyolojik) savaş ihtimallerini abartarak ulusal dış politika ajandalarını meşrulaştırmak için bir araç olarak kullanmak değil, bu konularda gerek kendi toplumlarında gerekse uluslararası toplum nezdinde ortaya çıkan endişeleri gidermek için liderlik etmek olmalıdır. Ortadoğu özelinde ise bu liderlik rolü, Batı dünyasının uyguladığı çifte standartlar ve Müslüman topluluklardaki radikalleşme eğilimlerini beslemesi dolayısıyla Irak ve Lübnan dâhil bölgedeki tüm çatışma alanlarında ateşleyici bir etki yapan Filistin meselesinin uzun dönemli ve adil bir çözüme kavuşturulmasından geçmektedir. İngiltere’nin önümüzdeki dönem Ortadoğu politikasının başarısının son aşamada test edileceği nokta da İsrail-Filistin anlaşmazlığının seyri olacaktır.